

סוגיב ב: חצי שיעור

*

רקע

תוך כדי דיון בפירוש המשנה מביאה הגמ' מחלוקת אמוראים לגבי חצי שיעור. מחלוקתם אינה מחלוקת ייחודית ליום הכיפורים, אלא מחלוקת כללית בכל מאכלות אסורות.

מקורות

א. עד.-עד: "גופא חצי שיעור רבי יוחנן אמר... הכא נמי בריה שאני"

ב. תוס' ד"ה כיון

שו"ת הרשב"א ח"א סי' תלט

ג. רמב"ם הל' שביתת עשור פ"ב ה"ג

הל' מאכלות אסורות פי"ד ה"ב

שו"ת הרשב"א חלק א סימן תלט

שאלת עוד מאי זה טעם חצי שיעור אסור מן התורה ואין בו מלקות? שכיון שאסור כבר הוזהרנו על אכילתו.

תשובה אין לוקין עליו משום דעיקר קרא אכילה כתיבא ביה (דברים י"ד) לא תאכלו כל נבלה כל חלב וכל דם לא תאכלו ואין אכילה פחות מכזית. ומכל מקום מכיון דכתב כל ולא כתב נבלה לא תאכלו חלב ודם לא תאכלו אשמעינן קרא דאפילו ליכא שיעור אכילה לא תאכלו. ואחר שריבה מיעט ומאי רבי לאסור ומאי מיעט מיעט מלקות. ויש לנו כזה בטעמו ולא ממשו.

הסבר הסוגיה

"חצי שיעור רבי יוחנן אמר אסור מן התורה ריש לקיש אמר מותר מן התורה".

[גמ' עד.]

נחלקו האמוראים האם חצי שיעור אסור מן התורה, ר' יוחנן סובר שאסור מן התורה, וריש לקיש סובר שחצי שיעור מותר מן התורה, ואסור מדרבנן בלבד.

הגמ' מביאה לדינו של ר' יוחנן מקור וטעם. מקור הדין מהפסוק [ויקרא ג, יז] "כל חלב וכל דם לא תאכלו" – "כל" מרבה אפילו פחות מכשיעור. טעם הדין מכיוון שחצי שיעור חזי לאיצטרופי לחצי זית נוסף, וביחד הם שיעור שלם. מבארים הראשונים [תוס' ד"ה כיון, ועוד], שבזכות הסברא שחצי שיעור חזי לאיצטרופי, אנו דורשים את המילה "כל" לחצי שיעור ולא לדרשה אחרת.

את דין "חזי לאיצטרופי" ניתן להבין באחת משתי דרכים:

א. סיבה. חצי שיעור אסור מהתורה, כיוון שיחד עם חצי שיעור אחר הוא מצטרף לשיעור שלם.

ב. גילוי מילתא. העובדה שחצי שיעור יכול להצטרף לשיעור שלם מוכיחה שיש בו חשיבות, ומפני חשיבותו הוא אסור מהתורה.

נפקא מינה בין שתי הדרכים הללו, כשאין אפשרות מעשית שחצי שיעור יצטרף לשיעור שלם. [לדוגמא: אוכל חצי ככותבת הגסה בסוף יום כיפור, כשאין שהות ביום להשלים את השיעור.] לפי הדרך הראשונה, אין איסור מן התורה באכילה זו, לפי הדרך השנייה, כיוון שיש חשיבות בחצי שיעור, יש איסור מהתורה אף כשאין אפשרות מעשית להשלים לשיעור שלם [עיי' מאירי ד"ה חצי].

האחרונים נחלקו בדרכים הללו. השאגת אריה [שו"ת סוף סי' פא ד"ה ונראה] סובר כדרך הראשונה, והאבני מלואים [שו"ת סי' יד ד"ה עוד] סובר כדרך השנייה [ע"ע אנצ"ת טז עמ' תרא-תרב הע' 119, 127].

את הלימוד מ"כל חלב" ניתן להבין באחת משתי דרכים:

א. הריבוי "כל" מלמד דין כללי בכל התורה, ולפחות במאכלות אסורות. התורה אסרה חצי שיעור כאיסור עצמאי, ואין קשר בין איסור זה לאיסור אכילה כשיעור [האוכל חצי שיעור חלב אינו עובר על איסור חלב, אלא על איסור אכילת חצי שיעור].

ב. הריבוי "כל חלב" מלמד הלכה בגדרי חלב. יש שתי רמות של איסור אכילת חלב, האוכל כזית, עובר על איסור חמור של אכילת חלב, ולוקה, האוכל פחות מכזית, עובר על איסור קל של אכילת חלב, ואינו לוקה. מחלב לומדים דין זה לכל התורה.

לפי הדרך הראשונה, דין חצי שיעור אחיד בכל התורה, ולפי הדרך השנייה יש הבדל בין חצי שיעור של איסור אחד לחצי שיעור של איסור אחר [לדוגמא: חצי שיעור של בשר בחלב אסור שלא כדרך הנאתו].

הרמב"ן [תורת האדם שער המיחוש, ענין הסכנה] מתלבט בשתי דרכים אלו. מפני חשיבות הדברים נצטט את הרמב"ן בלשונו: "ונראה שאף בחולה עושין כן [להאכיל אותו פחות פחות מכשיעור] כדי להקל עליו מאיסורי כרת ומכות לאיסור בלחוד. ואם תשאל אם כן למה אמרו מאכילין אותו הקל הקל [=איסור קל לפני איסור חמור], טבל ותרומה מאכילין אותו תרומה והלא בשניהם אין בהם אלא איסור בעלמא, אפילו הכי כיון דבשיעור חמורין זה מזה לעונשין, אף בפחות מכשיעור חומרו של זה יותר מחומרו של זה, אי נמי התם בשאמדרוהו לכשעור והוא צריך לו בכדי צירוף". הרמב"ן מתלבט האם יש דין להאכיל חולה האוכל איסורים פחות פחות מכשיעור, איסור קל לפני איסור חמור. לפי הדרך הראשונה, שדין חצי שיעור אחיד בכל התורה, אין בחצי שיעור איסור חמור ואיסור קל, וניתן להאכילו איסור טבל לפני איסור נבלה. לפי הדרך השנייה, שחצי שיעור של טבל אינו כחצי שיעור של נבלה, יש להקפיד להאכיל אותו את האיסור הקל תחילה.

הגמ' אומרת שר' יוחנן וריש לקיש חולקים גם במאכלות אסורות וגם ביום הכיפורים. בירושלמי [תרומות פ"ו ה"א] נאמר שריש לקיש מודה ביום הכיפורים שחצי שיעור אסור מהתורה. ניתן להסביר שאיסור אכילה ביום הכיפורים שונה ממאכלות אסורות. האיסור במאכלות אסורות הוא על האכילה, ולדעת ריש לקיש בפחות מכזית אין מעשה אכילה. ביום הכיפורים המצוה להתענות, וכל אכילה, אף פחות משיעור, מקילה על העינוי, ולכן אסורה מהתורה.

סיכום

למדנו על שתי שאלות יסוד בדין חצי שיעור:

- א. האם חצי שיעור אסור מצד עצמו, או רק מפני הפוטנציאל להתחבר לאיסור אחר.
- ב. האם חצי שיעור הוא דין בכל איסור ואיסור, או שהוא איסור כללי.